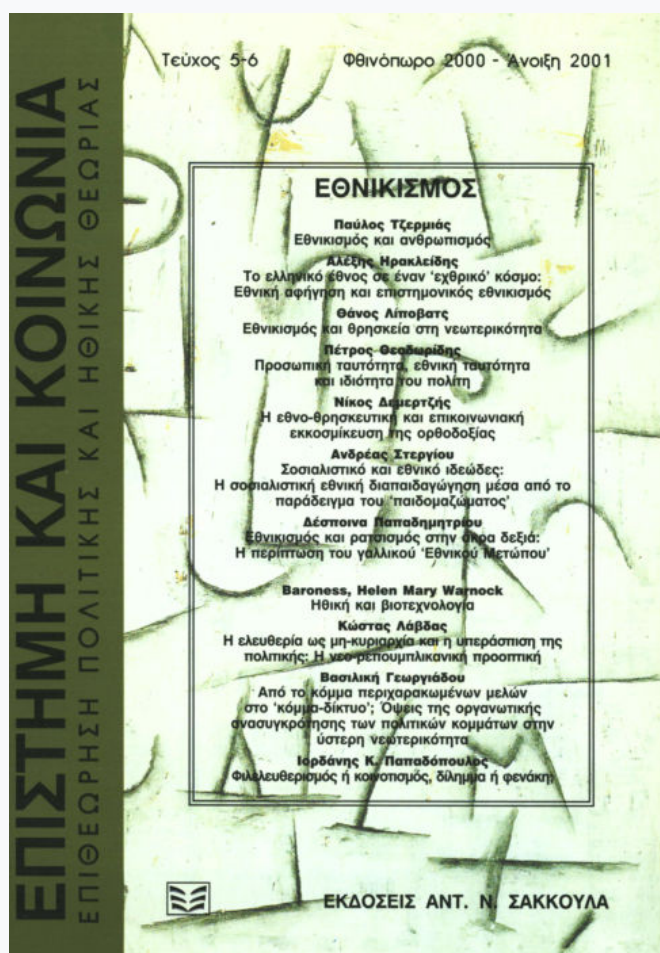

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 5 (2001)

Τόμ. 5-6 (2001): Εθνικισμός

Εθνικισμός και ρατσισμός στην άκρα δεξιά: η περίπτωση του γαλλικού "Εθνικού Μετώπου"

Δέσποινα Παπαδημητρίου

doi: [10.12681/sas.547](https://doi.org/10.12681/sas.547)

Copyright © 2015, Δέσποινα Παπαδημητρίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδημητρίου Δ. (2015). Εθνικισμός και ρατσισμός στην άκρα δεξιά: η περίπτωση του γαλλικού "Εθνικού Μετώπου". *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 5, 127–152.
<https://doi.org/10.12681/sas.547>

Εθνικισμός και ρατσισμός στην άκρα δεξιά: Η περίπτωση του γαλλικού 'Εθνικού Μετώπου'

Δέσποινα Παπαδημητρίου**

Μέσα από τη μελέτη του γαλλικού Εθνικού Μετώπου κατά τη συγκυρία των πέντε τελευταίων ετών, την πορεία του από την ανάδειξη σε ουσιαστικό στοιχείο του πολιτικού συστήματος έως τη διάσπαση και την παρακμή, επιχειρείται η ανίχνευση του προφίλ της γαλλικής άκρας δεξιάς και των θεματικών που προβάλλει ισχυριζόμενη ότι απαντά στις ανησυχίες του σύγχρονου ανθρώπου. Το εκλογικό σώμα, η οργάνωση, η σχέση με άλλες πολιτικές δυνάμεις, η ιδεολογία και ο πολιτικός λόγος, συνιστούν κύκλους που συγκροτούν το φαινόμενο και απασχολούν την προβληματική μας.

Μέσα από τη μελέτη του γαλλικού Εθνικού Μετώπου κατά τη συγκυρία των πέντε τελευταίων ετών, την πορεία του από την ανάδειξη σε ουσιαστικό στοιχείο του πολιτικού συστήματος έως την διάσπαση και την παρακμή, επιχειρείται η ανίχνευση του ιδεολογικού του προφίλ με έμφαση στον εθνικισμό και αναζητείται η εμβέλεια του ιδεολογικού λόγου της άκρας δεξιάς στη γαλλική κοινωνία.

Ο Jean-Marie Le Pen υποστήριζε ενώπιον του δικαστηρίου, τον Φεβρουάριο του 1998, ότι η στρατηγική των αντιπάλων του FN απέβλεπε στο να εμποδίσει την επαφή του με το λαό. Την επομένη της ολοκλήρωσης της δικαστικής διαδικασίας και της καταδίκης του αρχηγού του κόμματος της

---

* Το άρθρο βασίζεται εν μέρει σε ανακοίνωση που έγινε στα πλαίσια του συνεδρίου 'Η "νέα" Σοσιαλδημοκρατία στην αλλαγή του αιώνα' που οργάνωσε το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (Μάιος 1998).

** Λέκτορας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

άκρας δεξιάς για την επίθεση στην υποψηφία του σοσιαλιστικού κόμματος της Mantes-la-Jolie, Annette Peulvast-Bergeal, το Μάιο του 1997- καταδίκη που ισοδυναμούσε εκτός των άλλων με τη μη εκλογιμότητά του για δύο χρόνια σε περίπτωση αποδοχής της πρωτόδικης απόφασης από το Εφετείο¹ - οι οπαδοί του Εθνικού Μετώπου (FN) παρήλασαν στις Βερσαλλίες με σύνθημα την 'υπεράσπιση των ελευθεριών'. Ο Le Pen δήλωνε 'Είμαστε το κόμμα όσων υποφέρουν, γιατί υποφέρουμε και εμείς οι ίδιοι', ενώ υποδείκνυε στην κυβέρνηση να μην χρησιμοποιεί τη δικαιοσύνη παράνομα εναντίον του λαού (*Libération*, 23/2/98: 14). Ο Jean-Yves Le Gallou, στέλεχος του ίδιου κόμματος, διαπίστωνε εξάλλου με αφορμή τις περιφερειακές εκλογές του Μαρτίου και τη συνεργασία στελεχών της μετριοπαθούς δεξιάς με το ακροδεξιό κόμμα ότι δεν επρόκειτο για ένα χάσμα μεταξύ των κομμάτων, αλλά για την αντίθεση μεταξύ των εκλεγμένων της βάσης, του εκλογικού σώματος, της πραγματικής Γαλλίας και των επιτελείων της πρωτεύουσας, του φθηνού κόσμου των μέσων (*Le Figaro*, 20/3/98:8). Η *National Hebdo*, ημισεπίσημη εβδομαδιαία εφημερίδα του κόμματος, έγραφε ότι το κίνημα το οποίο καθοδηγούσε ο Jean-Marie Le Pen ήταν εκείνο που στήριζαν με μεγάλη πλειοψηφία οι νέοι, οι εργάτες και οι λιγότερο ευνοημένοι από τους συμπατριώτες μας και αντιδιέστέλλε τις τεχνοκρατικοποιημένες ελίτ από τον ξεριζωμένο και αποπροσανατολισμένο λαό, από τον οποίο είχαν αφαιρεθεί όλα τα σημεία αναφοράς του (Ιανουάριος 1996 - τεύχος εκτός σειράς: 5).

Αναγνωρίσιμα είναι, δίχως άλλο, τα στοιχεία της συνέχειας στην εξέλιξη μιας επιχώριας πολιτικής παράδοσης που είτε ανάγουν στον *λαϊκισμό* της *διαμαρτυρίας* τον οποίο συνιστούσε ο μπουλανξισμός στα τέλη του 19ου αιώνα και ο πουζαντισμός της 4ης δημοκρατίας², είτε συνδέονται με άλλες παραδόσεις όπως η βιοπολιτική του λεπενισμού με τον κοινωνικό δαρβινισμό, ή η ευαισθησία περί την ιστορία ως σταδιακή αποκάλυψη ενός ανώτατου σχεδίου, η οποία έχει τις ρίζες της στην αντεπαναστατική σκέψη. Ενδεικτικός του τελευταίου ο τίτλος της *National Hebdo* την επομένη της νίκης των σοσιαλιστών στις βουλευτικές εκλογές της 1ης Ιουνίου 1997: 'Η αναγκαία καταστροφή'. Όσο και αν είναι εκτενής και αναλυτική η έκθεση αναλογιών στο χρόνο, τόσο εμφανής είναι η ρήξη του FN με ό,τι προηγήθηκε, ως ιδιαίτερη ιστορική στιγμή στην οποία ένα ακροδεξιό κόμμα αποκτά αξιοσημείωτη δύναμη διάχυσης των ιδεών του, επιτυγχάνει διείσδυση των μηχανισμών του στις περιφέρειες, στο συνδικαλιστικό χώρο και τα εργατοδικεία (*Le Monde*, 12/4/98), στις λαϊκές κατοικίες και στο πανεπιστήμιο (Lyon III)³ την εξουσία στις περιφέρειες διεκδίκησε στις περιφερειακές εκλογές του Μαρτίου 1998

επικαλούμενο την εμπειρία της επιτυχούς, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, διαχείρισης στους τέσσερις δήμους που κέρδισε το 1995 (Toulon, Orange, Marignane) και το 1996 (Vitrolles)⁴ (Henriot 1998:27-46).

Στην προσπάθειά μας να εκτιμήσουμε την επιρροή της άκρας δεξιάς στη γαλλική κοινωνία, θα αντλήσουμε στοιχεία από τα πορίσματα της εκλογικής κοινωνιολογίας, από τις εκλογικές στρατηγικές του κόμματος και από την ανάλυση του λόγου. Το κεντρικό ερώτημα της αναζήτησης αυτής θα μπορούσε να διατυπωθεί εν συντομία ως εξής: Ποιες ιδέες και για ποιους αποδέκτες. Η χρονική συγκυρία που θα μας απασχολήσει είναι τα πέντε τελευταία έτη, κατά τα οποία για πρώτη φορά στην ιστορία της άκρας δεξιάς στη Γαλλία ένα κόμμα κατέστη ουσιαστικό στοιχείο του πολιτικού συστήματος, οδηγούμενο λίγο αργότερο σε διάσπαση και παρακμή. Από τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις του ακροδεξιού φαινομένου η μία εντοπίζει τις αιτίες της ανόδου της άκρας δεξιάς στην ανεπάρκεια του πολιτικού και κομματικού συστήματος, στα αισθήματα δυσαρέσκειας από τη λειτουργία της δημοκρατίας - που δεν ισοδυναμούν αναγκαστικά με αμφισβήτηση των αξιών αυτής (Mény & Surel 2000:25-28) - και η άλλη θεωρεί αυτήν ως προϊόν ενός συστήματος σκέψης, ως κληροδότημα ακριβέστερα μιας ξενοφοβικής παράδοσης.

Εκλογικές αναμετρήσεις και εκλογική στρατηγική. Προς μία κοινωνιολογία της ακροδεξιάς ψήφου

Καταλαμβάνοντας στις βουλευτικές εκλογές του 1997 την τρίτη σε εκλογική δύναμη θέση μετά το Σοσιαλιστικό κόμμα και το RPR (15,2%) από το οποίο υπολειπόταν κατά 131.990 ψήφους στον πρώτο γύρο, παγίωσε την επιρροή του κοινωνικά-δημογραφικά (νέοι, άνδρες, χαμηλού μορφωτικού επιπέδου), τοπικά και γεωγραφικά, ανατολικά της γραμμής Χάβρης- Περπινιάν (Perrineau 1997:130-131, *L'Express*, 2/5/97:42), επιτυγχάνοντας παράλληλα υψηλό ποσοστό νομιμοφροσύνης ψηφοφόρων. Σύμφωνα με τον Pascal Perrineau, η επέκταση του κλίματος δυσφορίας από τα αστικά κέντρα σε ημι-αστικές και αγροτικές περιοχές και η διόγκωση της λαϊκής απόγνωσης που έχει κυρίως προκαλέσει η αποδιάρθρωση της παραδοσιακής βιομηχανικής κοινωνίας, έχει ενοποιήσει εδαφικά, σε ορισμένες περιφέρειες, τον εκλογικό λεπενισμό (Perrineau 1998: 257-260).

Στις ευρωπαϊκές εκλογές του Ιουνίου 1994, για πρώτη φορά ξεπερνά το 20% των ψήφων των προερχομένων από εργατικούς κύκλους και τον Ιούλιο 1998 εισάγεται στο θερινό πανελιστήριο της Νεολαίας του κόμματος το θέμα

του 'λαϊκιστικού μετώπου'. Ο Samuel Maréchal, αρχηγός της Νεολαίας και γαμπρός του Le Pen, προσδιορίζει σε άρθρο του τη φυσιολογία του Εθνικού Μετώπου ως εθνικού, κοινωνικού και λαϊκού κινήματος - του μόνου που μπορεί να εξασφαλίσει την εξυγίανση της χώρας - ως δύναμης συσπείρωσης όλων των Γάλλων (Perrineau 1997: 81).

Παρόλη την απομόνωση στην οποία είχε περιέλθει και την προβολή από τη δεξιά του θέματος της μετανάστευσης - ας θυμηθούμε τους νόμους Pasqua του 1993 που κατήργησαν το δίκαιο του εδάφους για την απόκτηση της γαλλικής ιθαγένειας και περιόρισαν τις συνθήκες νομιμοποίησης των μεταναστών (*Libération*, 26/8/97, *Le Monde diplomatique*, Μάρτιος 1997) - το κόμμα της άκρας δεξιάς προσανατόλισε τη στρατηγική του στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής και τον πολιτικό του λόγο στην έκφραση της λαϊκής δυσφορίας. Παρήλθε ο καιρός που ο Le Pen ονομάτιζε τη μη απασχόληση, κοινωνικό παρασιτισμό και πρότεινε την κατάργηση του κατώτατου μισθού και τη διάλυση του κράτους πρόνοιας (Le Pen 1984). Ο υπερφιλελευθερισμός και ο αντισυνδικαλισμός του έδωσαν τη θέση του στην υπεράσπιση μιας πολιτικής που θα σεβόταν τα κεκτημένα των εργατών, θα προνοούσε για τους μη ευνοημένους, για την αύξηση του κατώτατου μισθού και τη δημιουργία οικογενειακού εισοδήματος που θα βοηθούσε τη γαλλίδα μητέρα να αφοσιωθεί στα παιδιά της (Shields: 29, Darmon, Rosso: 79). Πρόκειται για την 'κοινωνική' πολιτική που διαγράφηκε στο τέλος του 1992 και στις αρχές του 1993, με τη δημοσίευση των '300 μέτρων για την αναγέννηση της Γαλλίας'. Ο Bruno Mégret επικύρωσε το Μάιο του 1997 την 'κοινωνική' διάσταση του προγράμματος του κόμματος, θέτοντας την αρχή της 'κοινωνικής δικαιοσύνης' στην πρωτοκαθεδρία των στόχων του FN (Taguieff & Tribalat 1998: 22-23).

Τα κοινωνικά δικαιώματα όμως συνδέονται άρρηκτα με την 'εθνική ταυτότητα' και όχι με τα πολιτικά δικαιώματα. Η Catherine Mégret, δήμαρχος της πόλης Vitrolles, καταδικάστηκε πρόσφατα σε τρεις μήνες φυλάκιση με αναστολή, χρηματικό πρόστιμο και δύο χρόνια μη εκλογιμότητας για δυσμενή διάκριση σε βάρος πολιτών μη ευρωπαϊκής καταγωγής. Πρότεινε συγκεκριμένα επιχορήγηση στις γεννήσεις που ψηφίσθηκε από το δημοτικό συμβούλιο και αφορούσε αποκλειστικά στις οικογένειες των οποίων ο ένας γονιός ήταν Γάλλος ή προήρχετο από χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (*Le Monde*, 16/11/2000: 9). Για τον Jean Madiran η καταδίκη της Catherine Mégret εμπνεύστηκε από την μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία που διαπνέει άλλωστε και τον νόμο Gayssot του 1990, ο οποίος ενίσχυσε το νόμο Pleven

του 1972⁵. Η αντεθνική αρχή της ‘μη διάκρισης’ που εισάγουν εξισώνει το εθνικό αίσθημα με το ρατσισμό και, σύμφωνα με τον Bruno Mégret, εγκαθιστά τον ολοκληρωτισμό στη Γαλλία (*Présent*, 10/11/2000). Ο Michel Samson κάνοντας τον απολογισμό της διαχείρισης της εξουσίας στους δήμους που κέρδισε το FN, παρατηρούσε ότι στη Virtolles έγιναν απολύσεις συμβασιούχων, ιδιωτικοποιήσεις δημοτικών υπηρεσιών, χωρίς την υπεσχρημένη μείωση των φόρων, αύξηση του δυναμικού και της ενίσχυσης του οπλισμού της δημοτικής αστυνομίας, χωρίς την προσδοκώμενη πτώση της εγκληματικότητας, σοβαρά προβλήματα συνεννόησης με την εθνική αστυνομία και προσλήψεις με κριτήριο την πολιτική ή την οικογενειακή προτίμηση (*Le Monde*, 5/1/1999).

Στην προεδρική εκλογή του 1995, 30% των εργατών, 25% των ανέργων, 18% των υπαλλήλων ψήφισαν Le Pen. Στις βουλευτικές εκλογές του 1993, 17% των ψηφοφόρων του Le Pen το 1995, είχαν ψηφίσει αριστερά (Perrineau 1995:250⁶, Mayer 1999:343). Αυτή η εκπληκτική λαϊκή δυναμική, ο εκλογικός ‘αριστερο-λεπενισμός’ εκφράζεται πρωτίτως σύμφωνα με τον Pascal Perrineau, στον οποίο ανήκει και η έκφραση, σε ένα εκλογικό σώμα που είχε παραμείνει επί μακρόν πιστό στην αριστερά (Perrineau 1997:84). Οι βουλευτικές εκλογές του 1997 έδειξαν ωστόσο ότι το FN δεν ήταν πλέον το ‘το πρώτο εργατικό κόμμα στη Γαλλία’ όπως χαρακτηρίστηκε το 1995, αφού το Σοσιαλιστικό κόμμα του απέσπασε τον τίτλο, συγκεντρώνοντας το 28% της εργατικής ψήφου έναντι 24% του FN, μια άνοδος δηλαδή της τάξης των έξι μονάδων σε σχέση με το ποσοστό στην κατηγορία αυτή κατά την προεδρική εκλογή του 1995, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό ανέργων επέστρεψε στην αριστερά (Perrineau 1997:102, Mayer 1997b:440).⁷

Το FN δεν έχασε όμως κατά κανένα τρόπο την επιρροή του στα λαϊκά στρώματα. Οι βουλευτικές εκλογές του 1997 έδειξαν ότι εξακολουθεί να αγρεύει στο χώρο της αριστεράς είτε με όρους γεωγραφικούς είτε με όρους κοινωνιολογικούς. Η σχετική αποστασιοποίηση των εργατών σε σχέση με την κομμουνιστική ψήφο είναι φανερή, ακόμη και αν εξαιρέσουμε την ειδική περίπτωση της προεδρικής εκλογής του 1995. Η δυσκολία του Γαλλικού κομμουνιστικού κόμματος να αντιπροσωπεύει τις κατηγορίες που έχουν περισσότερο πληγεί από την κρίση, δηλαδή τους εργάτες και τους ανέργους, αποτελεί μία πραγματική αδυναμία σε σχέση με το ρόλο που διεκδικεί το κόμμα στο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα (Platone 1998:163). Εκτός από τους εργάτες, αξιοσημείωτα υπήρξαν τα κέρδη του FN στους τεχνίτες, εμπόρους και βιομηχάνους, οι οποίοι συνέβαλαν στην άνοδό του τη δεκαετία του 1980 αλλά επανακτήθηκαν από τη μετριοπαθή δεξιά το 1993 και το 1995. Η

ενίσχυση του FN στα ελεύθερα επαγγέλματα και στους εργάτες κατέστησε εμφανή την ικανότητά του να συνενώσει σε μία ψήφο ανταγωνιστικές κοινωνικές κατηγορίες (Perrineau 1998:258).

Ένα από τα πορίσματα των ερευνών του 'Κέντρου μελέτης της γαλλικής πολιτικής ζωής' (CEVIPOF) των αφιερωμένων στις πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές των Γάλλων κατά τις προεδρικές εκλογές του 1988 και του 1995 και τις βουλευτικές του 1997, είναι ότι οι εργάτες στρέφονται προς το FN όχι μόνον το 1995, αλλά και ακόμη περισσότερο το 1997. Κατά την περίοδο από το 1988 έως 1997 το κόμμα του Le Pen πραγματοποιεί τις καλύτερες επιδόσεις του στους ψηφοφόρους που πρόσκεινται στη δεξιά, επισημαίνει η Nonna Mayer. Και προτείνει τον όρο 'εργατο-λεπενισμός' αντί του όρου 'αριστερο-λεπενισμός' για να περιγράψει το προφίλ των ψηφοφόρων που κερδίζει το FN από το 1995, οι οποίοι δεν είναι κατά τη γνώμη της κατ' ανάγκην αριστεροί. Πρόκειται κυρίως για τους εργάτες που γεννήθηκαν, εργάζονται και έχουν παντρευτεί σε αυτόν τον περίγυρο, δεν ταυτίζονται τόσο με την αριστερά, όσο με τη δεξιά και είχαν ψηφίσει δεξιά ή δεν ψήφισαν καθόλου στις προηγούμενες εκλογές. Είναι επίσης ανάμεσα στους νέους χωρίς συγκεκριμένη πολιτική προτίμηση που αναπτύσσεται ευνοϊκή για το ακροδεξιό κόμμα εκλογική δυναμική (Mayer 1999: 22-24).

Στην εκτίμηση του 'αριστερο-λεπενισμού' θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την αυξημένη ισχύ της θεματικής ψήφου (issue vote) ή ακόμη της ψήφου επί των αξιών, σε βάρος εκείνης που βασίζεται στις κοινωνικές ή ιδεολογικές διαιρετικές τομές (cleavage vote). Ή ακόμη το προφίλ ενός νέου τύπου ψηφοφόρου που εκδηλώνει μια αυτονομία ως προς την εκλογική του απόφαση και εντάσσεται στη λογική του εκλογικού ατομικισμού με την προσφυγή σε προσωπικές νόρμες (Mayer 1997a: 13). Η θεματική όμως ψήφος, κατά την οποία ένας αυτόνομος ψηφοφόρος απαλλαγμένος από κάθε κοινωνικό ή πολιτισμικό εξαναγκασμό θα έκανε την επιλογή του εκτιμώντας τα προβλήματα του παρόντος, δεν μπορεί να αντιπαρατεθεί προς την 'κοινωνιολογική ψήφο'. Δεν είναι εντελώς ανεξάρτητη από κοινωνικές και πολιτικές μεταβλητές. Σημασία έχει να κατανοήσει κανείς πως οι ψηφοφόροι της άνοιξης 1997 εκτίμησαν τα διακυβεύματα της περιόδου και πως η εκτίμηση αυτή επηρέασε την αντίληψη περί της πολιτικής προσφοράς των πολιτικών κομμάτων (Cayrol 1998: 97). Η αντίληψη περί της αδυναμίας των κυβερνώντων να επιλύσουν τα κρίσιμα προβλήματα της κοινωνίας, όπως την ανεργία, έχει υποσκάψει την εμπιστοσύνη στη δημοκρατία και έχει αυξήσει την εκλογική κινητικότητα, παρόλο ότι η τομή αριστερά-δεξιά εξακολουθεί να διαδαματίζει πρω-

τεύοντα ρόλο στον αυτοπροσδιορισμό των ατόμων στην πολιτική και στη διαδικασία της νοσηματοδότησής της.

Η έμφραση στα θέματα ήταν καθοριστική κατά την προεδρική εκλογή του 1995 σε δύο εκλογικά σώματα: σε αυτό που στήριξε την υποψηφιότητα του Jean-Marie Le Pen (μετανάστευση) και εκείνο που προτίμησε την Dominique Voynet (περιβάλλον). Επίσης ένα σημαντικό ποσοστό (37%) των συμπαθούντων το Κομμουνιστικό κόμμα συμφωνούσε με την εθνική προτεραιότητα στα κοινωνικά επιδόματα, στην παροχή κατοικίας και στην εργασία (Le Gall 1998: 63). Η σπουδαιότητα που απέδωσαν οι ψηφοφόροι στα θέματα, όπως στη μετανάστευση οι ψηφοφόροι του FN, μπορεί να οδηγήσει, σύμφωνα με τη Nonna Mayer, σε μια καθαρά θεματική ψήφο, σε αντίθεση με τις ιδεολογικές και κομματικές τους προτιμήσεις, ενώ στο λοιπό εκλογικό σώμα καθοριστικές ήταν μεταβλητές, όπως η ιδεολογία, η κομματική δέσμευση και οι κοινωνικοί-δημογραφικοί παράγοντες (Mayer 1997a:19).

Στις βουλευτικές εκλογές του 1997 ο Lionel Jospin προσανατόλισε εξάλλου την προεκλογική εκστρατεία του Σοσιαλιστικού κόμματος στα παραδοσιακά θέματα αντιπαράθεσης, όπως η οικονομική πολιτική, η εργασία, η φορολογία, μειώνοντας την εμβέλεια θεμάτων όπως η μετανάστευση και η ασφάλεια και επανενεργοποιώντας τη διαιρετική τομή αριστεράς-δεξιάς? στη στρατηγική αυτή παρέσυρε τους συμμάχους του, κομμουνιστές και οικολόγους (Grunberg 1998:192, Perrineau, Ysmal 1998:14). Η ουσία της εκλογής με όρους διακυβευμάτων έγκειτο στο ότι τα θέματα που άγγιζαν περισσότερο τις αγωνίες των ψηφοφόρων εστιάζονταν στο 'κοινωνικό' και σε αυτό η αξιοπιστία της αριστεράς αποδείχθηκε σημαντικά ανώτερη. Η δεξιά (RPR-UDF) ήταν πειστική σε θέματα που προείχαν στην προεκλογική της εκστρατεία, όπως ο αγώνας εναντίον των ελλειμμάτων, η Ευρώπη, η ασφάλεια, οι θεσμοί της Δημοκρατίας, θέματα που δεν κινητοποιούσαν την πλειοψηφία των ψηφοφόρων. Η άκρα δεξιά τέλος πρόβαλλε κυρίως τα θέματα της μετανάστευσης και της ανεργίας, τα οποία συνέδεε νοηματικά σε μια αιτιακή σχέση, αλλά και της Ευρώπης (Cayrol 1998: 114).

Η δυναμική ωστόσο του 'αριστερο-λεπενισμού', η οποία παρουσιάζει μεγαλύτερο ακόμη ενδιαφέρον προβαλλόμενη συγκριτικά στα πλαίσια της εκλογικής εμπειρίας άλλων ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη⁸, δεν αποτελεί παράγοντα που προσφέρει συνολική ερμηνεία για τη φυσιογνωμία του ακροδεξιού κόμματος. Η ψήφος υπέρ του FN ξεφεύγει βεβαίως από τη λογική της ταξικής ψήφου δεδομένου ότι το FN απέκτησε πολιτική βαρύτητα ως κίνημα διαμαρτυρίας, όπως και άλλα ακροδεξιά κόμματα στην Ευρώπη

που από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 παρουσίασαν μια ικανότητα έλξης ψηφοφόρων από όλα τα κοινωνικά στρώματα (Ivaldi, Roselli 1995: 3-27). Είναι στις τάξεις των ψηφοφόρων της δεξιάς ή περισσότερο στις τάξεις εκείνων που δηλώνουν ότι δεν ανήκουν σε καμμία από τις δύο παρατάξεις που το FN στρατολογεί κυρίως τους οπαδούς του (Mayer 1997b: 445). Τα κομματικά στελέχη του FN προέρχονται από το χώρο της ευρύτερης δεξιάς, ενώ ένα μέρος του εκλογικού σώματος, λαϊκής προέλευσης, έχει εγκαταλείψει τη μετριοπαθή δεξιά (UDF-RPR) προς όφελος του ακροδεξιού και του Σοσιαλιστικού κόμματος.⁹

Στις ευρωπαϊκές εκλογές του Ιουνίου 1999 η γαλλική άκρα δεξιά υπέστη τις συνέπειες της εσωτερικής κρίσης του χειμώνα 1998-99¹⁰, σε ένα κλίμα γενικότερης εκλογικής φθοράς των ευρωπαϊκών κομμάτων του πολιτικού αυτού χώρου. Οι δύο αντιμαχόμενες λίστες, του Le Pen και του Bruno Mégret, συγκέντρωσαν το 9% των ψήφων. Το ποσοστό αυτό δεν έχει όμως την ίδια πολιτική σημασία με εκείνη που θα είχε αν ήταν ενιαίο. Το κόμμα του Mégret με ποσοστό 3,28% δεν φθάνει το όριο της εκπροσώπησης στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο (Ignazi, Perrineau 2000: 235-236). Η απόφαση επίσης του Εφετείου του Παρισιού επιβεβαιώνει το Μάρτιο του 2000 την κρίση του Μαΐου 1999 που όριζε τον Le Pen ως μοναδικό νόμιμο εκπρόσωπο του FN, το οποίο θα ελάμβανε όλη την κρατική επιχορήγηση (*Le Monde*, 22/3/2000). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι από όσους ψήφισαν Εθνικό μέτωπο το 1997, ένα σημαντικό ποσοστό προτίμησε το εθνικιστικό κόμμα των Charles Pasqua-Philippe de Villiers, το οποίο συγκέντρωσε το 13,1% των ψήφων, ενώ μικρότερο το κόμμα *Κυνήγι-Ψάρεμα-Φύση- Παράδοση* που συγκέντρωσε το 6,7% των ψήφων έναντι 5,69% του Le Pen, στον οποίο έμεινε ωστόσο πιστή η πλειοψηφία των ψηφοφόρων (Ignazi, Perrineau 2000: 236). Ο Charles Pasqua, ιδιαίτερα ενισχυμένος στις εκλογές του Ιουνίου (Ivaldi 1999: 643-651), ίδρυσε το Νοέμβριο του ίδιου έτους νέο κόμμα, τον *Συναγερμό του Γαλλικού Λαού* (RPF), ως εναλλακτική δύναμη με στόχο την προάσπιση χωρίς συμβιβασμό της εθνικής ανεξαρτησίας και τη διατήρηση των θεσμών που συντείνουν στην εθνική αλληλεγγύη. Επίσης, ο Charles Millon¹¹, πρόεδρος του νεοσύστατου κόμματος *Η Δεξιά*, ίδρυσε την *Φιλελεύθερη Χριστιανική Δεξιά* (DLC) (*Le Monde*, 22/11/99).

Η στάση της μετριοπαθούς δεξιάς

Διαιρεμένη και αποδυναμωμένη αφότου το ζήτημα της μετανάστευσης

έπαυσε να βρίσκεται στο κέντρο της δημόσιας συζήτησης και αφότου η οικονομική ανάκαμψη και η πτώση της ανεργίας έφεραν αισιοδοξία στην κοινή γνώμη, η άκρα δεξιά επανευρίσκει το γνώριμο θέμα της, αυτό της διαφθοράς (*Le Monde*, 1-2/10/2000: 7). Αλλά και η μετριοπαθής δεξιά διαιρεμένη στο ζήτημα της ηγεσίας, της οικονομικής πολιτικής και της Ευρώπης¹², αντιμετώπισε μετά την ήττα της στις εκλογές του 1997 προβλήματα συνοχής που προέκυψαν από τον τρόπο με τον οποίο εκλήθη να συνδυάσει τις κοινωνικές και φιλελεύθερες αξίες και να διαχειρισθεί τις σχέσεις της με την άκρα δεξιά. Το ζήτημα της στάσης των συντηρητικών και φιλελεύθερων πολιτικών δυνάμεων απέναντι σε κινήματα ακροδεξιού εξτρεμισμού κατέχει προνομιούχο θέση σε αναλύσεις που αναδεικνύουν όψεις του κοινωνικο-πολιτισμικού και πολιτικού σε κάθε περίπτωση πλαισίου μέσα από συγκριτικές συζήτα προσεγγίσεις. Εδώ, η αναφορά περιορίζεται στις ανάγκες της μελέτης.

Στους κόλπους της Συμμαχίας που συνεστήθη το Μάιο του 1998 μεταξύ του γκαλικού *Συναγερμού για τη Δημοκρατία* (RPR) και του κεντροδεξιού *Ένωση για τη Γαλλική Δημοκρατία* (UDF)¹³ εντάθηκαν οι διαιρέσεις. Αλλά και εντός του UDF επήλθε ρήξη μεταξύ της φιλελεύθερης *Démocratie Libérale* και του υπολοίπου κόμματος, τους κεντρώους δηλαδή, μετά τις περιφερειακές εκλογές του 1998. Ο πρόεδρος της *Démocratie Libérale*, Alain Madelin με τη σύμφωνη γνώμη του αντιπροέδρου της Philippe Vasseur και του γενικού γραμματέα του UDF Glaude Goasguen, υποστήριζε το διάλογο με το κόμμα της άκρας δεξιάς ήδη πριν από τις πρόσφατες βουλευτικές εκλογές, εκτιμώντας ότι οι ψηφοφόροι αυτού αναζητούσαν με την ψήφο τους το σεβασμό που δεν μπόρεσε να τους δώσει η κλασική δεξιά. Ενώ εξάλλου η κεντροδεξιά αποφάσισε να διαγράψει τους τρεις από τους πέντε προέδρους των περιφερειών που εξελέγησαν χάριν στις ψήφους του FN και δεν παρατήθηκαν από τις θέσεις τους, ο Madelin έσπευσε να τους συγχαρεί και έκανε δεκτό τον Jacques Blanc στην κοινοβουλευτική ομάδα της DL (*Libération*, 2/4/98, *Le Monde*, 21/8/98). Εξάλλου ο Alain Peyrefitte, γερουσιαστής του RPR, και άλλοτε υπουργός και έμπιστος του στρατηγού De Gaulle, εξέφρασε την ελπίδα ότι η διαδοχή του Le Pen από τον Bruno Mégret θα συνέβαλε στην προσέγγιση της δεξιάς με το FN στο όνομα της Γαλλίας (*Le Figaro*, 2/2/98, *Le Nouvel Observateur*, 10-16 Ιουλίου 1997).

Αυξημένη ήταν επίσης η αναστάτωση που είχε προκληθεί στη δεξιά από την αλλαγή της στρατηγικής του FN, το οποίο εγκαταλείποντας το σύνθημα 'ούτε δεξιά, ούτε αριστερά' διεκδικεί την ηγεμονία στο χώρο της δεξιάς. Θέλει να είναι η 'πραγματική δεξιά'. Το σύνθημα εκείνο που προτάθηκε από

τη Νεολαία του κόμματος, στο πλαίσιο του θερινού πανεπιστημίου, τον Ιούλιο 1995 και υιοθετήθηκε από τον Le Pen δύο μήνες αργότερα, είχε συναντήσει όχι μόνον την αντίθεση του Bruno Mégret αλλά και άλλων στελεχών. Εκφράστηκε ο φόβος της απώλειας της δεξιάς ταυτότητας του κόμματος και της εμφάνισής του με ένα πληθειακό πρόσημο που θα θύμιζε το PPF του πρώην κουμμουνιστή ηγέτη Jacques Doriot στο μεσοπόλεμο (Darmon, Rosso: 6-19).

Η ανάλυση του ακροδεξιού λόγου

Οι τίτλοι της *National Hebdo* την επομένη των περιφερειακών εκλογών του Μαρτίου 1998 αναφέρονταν στην ήττα στην οποία η δεξιά είχε καταδικάσει τον εαυτό της εξαιτίας της άρνησής της να συνεργαστεί με το FN (15,01%). Στόχος του Le Pen ήταν να 'ελευθερώσει' τη Γαλλία και ως εκ τούτου δεν ζητούσε τίποτε πέρα από την 'κοινή λογική' - το προφανές του επιχειρήματος συνιστά άλλωστε μια από τις ρηματικές στρατηγικές του¹⁴ - τη μη αύξηση των φόρων, την προτεραιότητα στην ασφάλεια και στην άμυνα της πολιτιστικής ταυτότητας, την άρνηση της δικτατορίας του κονφορμισμού της αριστεράς στην κουλτούρα, την άμυνα της απασχόλησης και την αναλογική εκπροσώπηση στις περιφερειακές συνελεύσεις (19/3/98). Ο αντι-αριστερός λόγος του FN καθίσταται περισσότερο emphaticός εξαιτίας της ενδυνάμωσης των αντιρατσιστικών κινητοποιήσεων, της οργάνωσης των επιτροπών των ανέργων, των εκκλήσεων και των πιέσεων που ασκούνται από διάφορες αντιρατσιστικές ενώσεις, υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τη διάλυση του ακροδεξιού κόμματος.

Συγκεκριμένα, από τη Λίγκα εναντίον του ρατσισμού και του αντισημιτισμού (LICRA) έγιναν δεκατρείς δικαστικές προσφυγές την τελευταία δεκαετία - στηρίχθηκαν στο νόμο Gayssot και κερδήθηκαν - εναντίον της *National Hebdo* για τα αντισημιτικά άρθρα των Martin Peltier και François Brigneau¹⁵. Τον Οκτώβριο του 2000 εξάλλου, εκλεγείς με το FN σε περιφερειακό συμβούλιο και άλλοι τοπικοί παράγοντες (Vosges) τέθηκαν υπό κράτηση μετά από έρευνα για πρόκληση φυλετικού μίσους (*Le Monde*, 21/10/2000: 14). Η SOS- Racisme που ιδρύθηκε με την άνοδο του Σοσιαλιστικού Κόμματος στην εξουσία και η LICRA (1928) αποτελούν οργανώσεις που επεμβαίνουν σε περίπτωση 'καθαρού' ρατσισμού και αποφεύγουν να εμπλέκονται σε περιπτώσεις παράνομης μετανάστευσης. Η επιτυχία της SOS- Racisme είναι ότι παράγει έναν λόγο αποδεκτό από μεγάλο μέρος της γαλ-

λικής κοινωνίας (Siméant: 198). Η LICRA και η Λίγκα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (LDH) προσέφυγαν επίσης δικαστικώς κατά του δημάρχου της Νίκαιας Jacques Peyrat, προερχόμενου από το χώρο του RPR, για επίκληση ρατσιστικών εκφράσεων, γεγονός που χαρακτηρίστηκε από την εφημερίδα *Présent* ως περίπτωση αντίστροφου ρατσισμού (14/10/2000: 2). Αλλά και για την *National Hebdo*, ένα 'καθημερινό συμβάν μεταμορφώθηκε σε ρατσιστικό έγκλημα' από την SOS-Racisme. Πρόκειται για την καταδίκη από το Εφετείο της Νιμ ενός Γάλλου που πυροβόλησε από το σπίτι του και τραυμάτισε θανάσιμα έναν νεαρό από το Μαγκρέμπ, φοβούμενος ότι θα προκαλούσε ζημιά στο αυτοκίνητό του (14-20/12/2000: 3).

Ιδιαίτερα όταν το αποκαλούμενο 'δημοκρατικό μέτωπο' ενεργοποιείται εναντίον του ακροδεξιού κόμματος, όπως επί παραδείγματι στην περίπτωση της ψήφισης του προϋπολογισμού στα περιφερειακά συμβούλια ή τίθενται ζητήματα που αντιπαραθέτουν τις δύο διαφορετικές πολιτικές παραδόσεις της χώρας, το FN δραστηριοποιείται υπέρ της διαίρεσης αριστεράς-δεξιάς. Ενδεικτική του κλίματος αυτού είναι η επιστολή προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας που δημοσίευσε η εβδομαδιαία εφημερίδα *Minute* και την οποία υπογράφουν επτά προσωπικότητες προσκεείμενες στο FN, επικαλούμενες αντιστασιακούς τίτλους. Διαμαρτυρόμενοι για το τηλεοπτικό μήνυμα του Chirac της 23ης Μαρτίου στο οποίο κατηγορούσε το FN ως ξενοφοβικό και ρατσιστικό κόμμα και τη συνεργασία με αυτό ως αντίθετη προς την ηθική της δημοκρατίας και αφού του υπενθυμίζουν ότι η εκλογή του στο ύπατο αξίωμα δεν μπορεί παρά να οφείλεται και σε ένα μέρος λεπενικών ψήφων, οι υπογράφωντες εκφράζουν την ικανοποίησή τους γιατί ψήφισαν υποψηφίους του FN εναντίον μιας 'πολλαπλής' αριστεράς στους κόλπους της οποίας συμπεριλαμβάνονται και κομμουνιστές. Αντιπρόσωποι ενός κόμματος που υποστηρίζει ακόμη θέσεις που δεν περιέχουν τίποτε το εθνικό και μια ιδεολογία μαρξιστική υπεύθυνη για εκατομμύρια νεκρούς (15/4/98).

Αντικομμουνισμός και άρνηση της ιστορίας

Η διαχωριστική γραμμή που διαγράφεται είναι σαφώς μεταξύ μιας μειοψηφούσας αριστεράς και της δεξιάς, την οποία προδίδει η πολιτική των κομμάτων της κλασικής δεξιάς και η στάση του Προέδρου της Δημοκρατίας. Εξάλλου, παρόλο ότι από το 1978 η μετανάστευση έχει υποκαταστήσει τον αντικομμουνισμό ως κομβικό σημείο της προπαγάνδας του FN γύρω από το οποίο επιτελείται η διάταξη των άλλων θεμάτων - της ανεργίας, της εγκλη-

ματικότητας, της ανασφάλειας - η επίκλησή του στη σημερινή συγκυρία εξυπηρετεί μία διττή σκοπιμότητα. Αρνούμενος επιχειρήματα από τη μαύρη βίβλο του κομμουνισμού¹⁶ και από τη λογική της μεταφοράς της έννοιας του εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας και σε περιπτώσεις όπως η Ρουάντα - η άποψη φερ' ειπείν του Jean Daniel ότι η δίκη Papon θα νομιμοποιηθεί εντελώς μόνον αν επιτρέψει σε άλλες δίκες για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας να διεξαχθούν και να διδάξουν - τα χρησιμοποιεί για να σχετικοποιήσει τη μοναδικότητα του ναζιστικού εγκλήματος, να απαλείψει την ευθύνη του Vichy για τις μαζικές εκτοπίσεις των Εβραίων της Γαλλίας - την οποία δημόσια αναγνώρισε και προσφάτως ο πρόεδρος της Δημοκρατίας¹⁷ - και να καταργήσει τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ του Vichy και της αντίστασης.

Παρά την απομάκρυνση από τη νεο-φασιστική παράδοση των κομμάτων της 'μετα-βιομηχανικής άκρας δεξιάς', στην οποία συγκαταλέγεται το FN (Ignazi, Perrineau 2000: 233), ο Jean-Marie Le Pen δεν δίστασε να προσβάλει τη συλλογική μνήμη αρνούμενος δημόσια για άλλη μια φορά, μετά το Σεπτέμβριο 1987, την ύπαρξη των θαλάμων αερίων (*Le Monde*, 7/12/97), ενδυναμώνοντας έτσι την ιδεολογική ταυτότητα του κόμματος (*Le Figaro*, 8/12/97). Και τούτο, σε μια περίοδο κατά την οποία αφενός επανεκτιμάτο το ζήτημα της ευθύνης της Γαλλίας και οι κρίσεις επ'αυτού υπερέβαιναν την τομή αριστεράς-δεξιάς και αφετέρου εγείρονταν αντιρρήσεις σχετικά με τη νομιμότητα του δικαστηρίου του Bordeaux να κρίνει το Vichy στο πρόσωπο ενός ανθρώπου¹⁸, του Maurice Papon, που συμβόλιζε ορισμένη διοικητική συνέχεια¹⁹. Στις επιφυλάξεις επίσης που εκφράστηκαν από γκωλικούς στηρίχθηκε ο αρθρογράφος της εφημερίδας *Minute* για να μιλήσει για απόφαση που συνιστούσε προσβολή στον γκωλισμό και στην παράδοσή του (8/4/98) και εκείνος της *National Hebdo* για να κατηγορήσει τον Chirac ότι παραβίασε το πολιτικό κληροδόχημα του Pompidou που ήθελε οι Γάλλοι να ξεχάσουν τα 'δύσκολα χρόνια που τους χώριζαν'.

Η άκρα δεξιά επαιρόταν για την αναλλοίωτη ιδεολογική της ταυτότητα, κατήγγειλε την 'μανιχαϊστική' ιστορία που έγραψαν οι νικητές του δευτέρου πολέμου, τις σιωπές του 'ολοκαυτώματος' των γερμανικών πόλεων που προέξινε η βρετανική αεροπορία και των ιαπωνικών η αμερικανική (*National Hebdo*, 6/3/97), υπενθύμιζε τη 'γενοκτονία' που έγινε από τους κομμουνιστές που επίσης εφεύραν την εξόντωση με τα αέρια, οργάνωσε ημερίδες και δημοσίευσε σχετικά ντοσιέ (12/2/98). Η 'συνωμοσία' κατά του FN την οποία επικαλείτο είχε ως στόχο να καμφθεί η αντίσταση των Γάλλων ούτως ώστε να νοιώθουν ντροπή για την ιστορία τους, τις αποικίες, το Vichy, μια αντι-

στροφή δηλαδή της έννοιας της άρνησης της ιστορίας. Διατεινόταν ότι μόνον στις ολοκληρωτικές χώρες τα δικαστήρια αναλάμβαναν να εξοντώσουν τους πολιτικούς τους αντιπάλους και έτσι οι όροι ολοκληρωτισμός και σοβιετοποίηση επανέρχονταν με την πολεμική τους χρήση, συναρθρούμενοι με την 'ευρω-μαστριχιανή συνωμοσία' εναντίον της ανεξαρτησίας της Γαλλίας και της κυριαρχίας της Γαλλικής Δημοκρατίας (9/4/98). Εκτός από τον ρατσισμό εναντίον των καταγομένων από το Μαγκρέμπ, υπάρχει και ο ρατσισμός εναντίον των Γάλλων, ισχυρίστηκε ο δήμαρχος της Orange, Jacques Bompard, ο μόνος από τους τέσσερις δημάρχους που έμεινε πιστός στον *Le Pen* (*Le Nouvel Observateur*, 4-10/1/2000: 39). Η *National Hebdo* καταγγέλλει τις διακρίσεις σε βάρος του 'εθνικού τύπου' που δεν ενισχύεται από την 'σοσιαλ-κομμουνιστική' κυβέρνηση σε αντίθεση με την *Humanité*, η οποία χρηματοδοτείται παρόλο ότι 'το 92% των Γάλλων είναι αντίθετο στην μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία' (21-27/12/2000: 5).

Ο Αντικομμουνισμός επανήρθε επομένως τη θέση του στον ιδεολογικό λόγο της άκρας δεξιάς σε μια συγκυρία κατά την οποία η Γαλλία επαναδιαπραγματευόταν την ιστορική μνήμη αποστασιοποιούμενη από την κηδεμονία των πολιτικών προσωπικοτήτων με μια ιδιαίτερη αντίληψη του μεγαλείου της Γαλλίας, όπως ήταν ο Charles de Gaulle και ο François Mitterand. Από το 1982, μετά την άνοδο των σοσιαλιστών στην εξουσία, ήταν η κλασική δεξιά που είχε καταγγείλει την 'μαρξιστικοποίηση' της γαλλικής κοινωνίας, την οποία μαρτυρούσαν, κατά τη γνώμη της, οι εθνικοποιήσεις, η αύξηση της φορολογίας, οι μαζικές προσλήψεις και η χαλαρότητα των ηθών που προδίδε η κατάργηση της θανατικής ποινής, η έλλειψη αυστηρότητας στη δικαιοσύνη, η παροχή του δικαιώματος συγκρότησης ενώσεων για τους ξένους. Οι σοσιαλιστές την περίοδο 1986-88 χρησιμοποίησαν το FN ως μέσο διαίρεσης της δεξιάς, κατήγγειλαν τις συμμαχίες που έγιναν στην επαρχία και συμμετείχαν σε μια δυναμική αντιρατσιστική εκστρατεία. Η αριστερά σε πλήρη κρίση ταυτότητας αναζητούσε στον αντιρατσισμό, υποστηρίζει ο Pascal Perrineau, ένα μέσο πλήρωσης του ιδεολογικού της κενού. Αντί να προωθήσει μια μεγάλη πολιτική ένταξης των μεταναστών, το PS υιοθέτησε έναν αντιρατσιστικό λόγο που θεμελιώθηκε στο δικαίωμα στη διαφορά, με αποτέλεσμα ο διαφορικός αντιρατσισμός και ο διαφορικός νεορατσισμός, βασιζόμενοι στην ίδια ιδεολογική βάση, να ανατροφοδοτούνται (Perrineau 1997: 277, Taguieff 1994: 27, 66, 67).

Λαός και έθνος

Ο αντικομμουνισμός του μετώπου είναι εξάλλου μία από τις διάφορες εκφράσεις της απειλής που αντιμετωπίζει στην αντίληψή του η εθνική ταυτότητα των Γάλλων. Στον λόγο του αρθρώνεται ένας *λαϊκισμός ταυτότητας*, στον οποίο ριζείται το συλλογικό Εγώ έναντι του Άλλου, ιστορικά και πολιτισμικά. Η 'εθνική προτεραιότητα' είναι το κεντρικό θέμα γύρω από το οποίο οργανώνονται οι άλλες έννοιες, χάριν στο οποίο νοσηματοδοτούνται τα επιχειρήματα της άκρας δεξιάς, όπως εκείνο της απειλής, και καλλιιεργούνται ή ενδυναμώνονται ήδη υπάρχουσες ευαισθησίες, όπως η ξενοφοβία. Ο λαός ανάγεται έτσι στο έθνος, αφού δεν προσδιορίζεται μέσω της ιδιότητας του πολίτη, στα τρία της επίπεδα - πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό - αλλά μέσω της συμμετοχής σε μία ιδιαίτερη κοινότητα. Το άτομο είναι προσδεδεμένο σε αυτήν ως βιολογική ύπαρξη και ως πολιτισμική παρουσία, ενώ το έθνος αποτελεί την μόνη κατανοητή για την άκρα δεξιά πολιτική κοινότητα (Bihl 2000: 126,131). Ο αποκλεισμός του Άλλου ως κυρίαρχη αναπαράσταση στην ακροδεξιά σκέψη συγκρούεται με την αναπαράσταση μιας ανοικτής, δημοκρατικής κοινωνίας.

Υπερασπιζόμενος την εθνική ταυτότητα, ο Jean-Yves Le Gallou - γενικός επίτροπος (*délégué général*) του Εθνικού Ρεπουμπλικανικού κινήματος (MNR), όπως ονομάστηκε το κόμμα του Mégret μετά τις εκλογές του Ιουνίου 1999 - ισχυρίστηκε ότι το κύριο πρόβλημα της Γαλλίας και του γαλλικού λαού υπήρξε η διασφάλιση της ιδιαιτερότητάς τους και του 'ευρωπαϊκού πολιτισμού γαλλικής έκφρασης', έναντι της αφρικανοποίησης, του εξισλαμισμού και του τριτοκοσμισμού. Για τον Bruno Mégret οι μετανάστες δεν έχουν θέση στη Γαλλία. Το ίδιο πίστευε και ο Charles Martel, ο οποίος σταμάτησε τους Άραβες στη μάχη του Πουατιέ, ότι δηλαδή η θέση των Σαρακηνών δεν ήταν στη Γαλλία. 'Πριν από το Πουατιέ, σίγουρος εξισλαμισμός, μετά το Πουατιέ η δόξα του Καρλομάγνου. Αύριο, το Πουατιέ μαζί μας, θα είναι η αναγέννηση της Γαλλίας', προσέθετε (*Le Monde*, 3/10/2000).

Το 732 αποτελεί 'μαγικό αριθμό' για τους εθνικιστές και το Πουατιέ το σύμβολο της δύναμης των Φράγκων (Laynerie-Dagen: 84-85). Ένδεκα χρόνια πριν, το πρώτο τεύχος του περιοδικού *Identité*, θεωρητικού οργάνου του FN, έφερε στο εξώφυλλό του παράσταση του Καρλομάγνου που κρατούσε μια υδρόγειο σφαίρα στην οποία διακρινόταν σαφώς μόνο η Ευρώπη που απλωνόταν από τον Ατλαντικό έως τα όρια της Ρωσίας. Στο άρθρο του ο Georges-Paul Wagner έγραφε ότι επί της βασιλείας του Καρλομάγνου η

Ευρώπη κατέστη συνώνυμη μιας χριστιανικής δημοκρατίας, κατέστη συνώνυμη της Δύσης (Bihl 2000: 140).

Στη διατήρηση της προκατάληψης έναντι των μεταναστών που προέρχονται από τις πρώην γαλλικές αποικίες, στη συνέχεια μεταξύ 'γηγενών' του τέλους του 19ου αιώνα και 'ξένων' του τέλους του 20ου, ιχνηλατείται εξάλλου σύμφωνα με τον Dominique Colas η συνέχεια ενός συστήματος ιδεών που διατηρείται από την αποικιοκρατική περίοδο και είναι εμφανής στις σύγχρονες μορφές του ρατσισμού. Οι ρατσιστικές ιδεολογίες στη Γαλλία βρήκαν θερμούς εκφραστές στους παλαιούς συνηγόρους της αποικιοκρατίας. Ο Le Pen, επί παραδείγματι, υπήρξε εθελοντής στον πόλεμο της Αλγερίας, ενώ στελέχη της Οργάνωσης του Μυστικού Στρατού (OAS) δραστηριοποιήθηκαν στη σύγχρονη άκρα δεξιά. Προσεγγίζοντας εξάλλου γενεαλογικά το θέμα, υποστηρίζει ότι οι ξένοι του τέλους του 20ου αιώνα και ένα μέρος των Γάλλων πολιτών είναι απόγονοι εκείνων των ομοεθνών που δεν έγιναν ποτέ πολίτες. Οι πληθυσμοί των γαλλικών αποικιών τον 19ο και 20ο αιώνα δεν θεωρήθηκαν ως ομάδες που έπρεπε να ενσωματωθούν, αλλά ως κατηγορίες που έπρεπε να εξουσιάζονται παραμένοντας αποκλεισμένες από τα πολιτικά δικαιώματα, αν και πολεμούσαν για την πατρίδα (Colas 2000: 122-126). Η άποψη του Mégret ότι το MNR είναι φανατικά αντίθετο στο δικαίωμα ψήφου στους μετανάστες, γιατί πρόκειται περί αμφισβήτησης της εθνικής ταυτότητας και της εθνικής κυριαρχίας, θα ενίσχυε την παραπάνω θέση. Μία πολιτική παροχής ψήφου στους μετανάστες θα έδειχνε, σύμφωνα με τον Mégret, ότι η Ευρώπη δεν αποτελεί για το κατεστημένο παρά ένα πρόσθετο μέσο στην υπηρεσία της παγκοσμιοποίησης (*Présent*, 30/6/2000: 4). Με έμφαση στη μνήμη του πολέμου της Αλγερίας, ο Benjamin Stora προτείνει στροφή προς την ιστορία της αποικιακής Γαλλίας - το πνεύμα της OAS εξακολουθεί να επιβιώνει στην άκρα δεξιά - για να δείξει ότι ο αποικιακός ρατσισμός έδωσε τη θέση του στον αντι-αραβικό και αντι-μουσουλμανικό ρατσισμό. Δεν θεωρεί επαρκείς τους κοινωνικούς παράγοντες για την ερμηνεία της 'απόρριψης' των ξένων και των Γάλλων ξένης καταγωγής από στρώματα της γαλλικής κοινωνίας (5-12, 14-16, 82-89).

Παγκοσμιοποίηση: η νέα αναπαράσταση της απειλής

Στο λόγο του στο Συνέδριο του FN, τον Απρίλιο του 2000, ο Le Pen δήλωνε ότι στο κόμμα του αγωνίζονταν για την απελευθέρωση της Γαλλίας από τα βάρη της φορολογίας, τη γραφειοκρατία, την ηθική και πολιτική

διαφθορά, την προτίμηση στους ξένους, τον κοσμοπολιτισμό και την παγκοσμιοποίηση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το απόσπασμα που ακολουθεί, για τον τρόπο με τον οποίο η Νέα Παγκόσμια Τάξη, ως αναπαράσταση του 'Άλλου, συναρτάται προς την 'θέληση της καταστροφής' και την 'κουλτούρα του θανάτου'. Τα λεγόμενα ηθικά θέματα έχουν προσφάτως τεθεί σε προνομιακή βάση από τη γαλλική άκρα δεξιά, ιδιαίτερα την τραντισιοναλιστική (*Présent*, 2/3/2000, 3/5/2000, 13/10/2000).

'[...]Μία ιδέα, ένα σύμπαν, ένας άνθρωπος, αυτό είναι το ολέθριο σχέδιο της Νέας Παγκόσμιας Τάξης. Διαιρεμένη σε μία ποικιλία υπο-τάξεων, όλων εξίσου τεχνοκρατικών, η Νέα Τάξη Πραγμάτων πήρε την πρωτοβουλία να δημιουργήσει την Νέα Οικονομική και Νομισματική Τάξη, την Νέα Τάξη στην Πληροφόρηση, τη Νέα Ηθική και Νομική Τάξη.[...]Από την ένωση των σοβιετικών δημοκρατιών όπως ορίστηκε από την κομμουνιστική διεθνή το 1928 που επρόκειτο να οικοδομήσει τον επίγειο παράδεισο και του οποίου ο θεμέλιος λίθος ήταν η ΕΣΣΔ, μέχρι τη Νέα Τάξη των χιλίων ετών που προανήγγειλε ο Χίτλερ, πραγματοποιούνται πάντοτε μέσα στην αθλιότητα και μέσω του αίματος. Ας το θυμόμαστε αυτό. Οι απόπειρες της υποδούλωσης του ανθρώπου είναι πολλές στην ιστορία της ανθρωπότητας, αρχίζουν όλες με μεγάλα σχέδια και καταλήγουν στο χάος και στην αναρχία. Η παγκοσμιοποίηση δεν ξεφεύγει από αυτόν τον κανόνα. Είναι αναγκαίο για μας τους ομοεθνείς να γνωρίζουμε τον κίνδυνο για να τον πολεμήσουμε καλύτερα. Το μέλλον της ελευθερίας περνάει μέσα από τη νίκη των εθνικών δυνάμεων επί της ιδεολογίας της παγκοσμιοποίησης.[...]

Αναστατωμένες από δημογραφικά, πολιτισμικά και θρησκευτικά προβλήματα, αυτές οι περιοχές [οι εγκαταλελειμμένες] απειλούν να εξαθρυσούν έναν πλανήτη τον οποίο ωθούν σε έκρηξη η ανισότητα και η αδικία. Τα ευαίσθητα σημεία είναι πολλά και η ευρωπαϊκή ήπειρος η πλέον εκτεθειμένη. Η γήρανση του πληθυσμού ανοίγει ένα αξιοσημείωτο κενό το οποίο υπόσχεται να καλύψει η υπερχείλιση της Αφρικής και της Ασίας. Ένας αποικισμός αντίστροφος έχει για τα καλά αρχίσει που είναι τελικά το αποτέλεσμα των δικών μας αρνήσεων. Το γνωστό πρόβλημα των συγκοινωνούντων δοχείων. [...] Η μη προώθηση της οικογένειας, η καλλιέργεια μιας ιδεολογίας θανάτου, από την άμβλωση έως την ευθανασία, συνιστούν εγκλήματα στις περιστάσεις αυτές. Η συγκεκριμένη πολιτική εφαρμόστηκε με σταθερότητα και ένταση από τις κυβερνήσεις της αριστεράς και της δεξιάς. Πώς να μην δει κανείς εδώ ένα σχέδιο προμελετημένο; [...]

Η παγκοσμιοποίηση είναι κατά κάποιο τρόπο η σύνθεση και ακόμη η ένωση σε πλανητικό επίπεδο της σοσιαλιστικής σκέψης με τα σχέδια του καπιταλισμού, με στόχο την οικοδόμηση του νέου ανθρώπου. Είναι μια ουτοπία που στηρίζεται στις οικονομικές παραδοχές που θεωρούν τον άνθρωπο ως μία αξία ανάμεσα στις άλλες. Διατείνεται βεβαίως ότι αποσκοπεί στην ευτυχία του, αλλά στα πλαίσια

της ισότητας και υπό την εποπτεία και προστασία μιας παγκόσμιας ολιγαρχίας.[...]

Αυτός ο απο-πολιτισμός περνάει πρώτα από το ξερίζωμα γιατί η αφαίρεση από τον άνθρωπο της ζωτικής ανάγκης της συμμετοχής σε μία ομάδα, μία κοινότητα, μία ιστορία, παραδόσεις, τοπία, κλίμα, σε ένα σύνολο στοιχείων που συγκροτούν την ταυτότητά του. Η παγκοσμιοποίηση έχει ως αποστολή να εξαφανίσει τα ίχνη της αρχαίας κληρονομιάς. Με αυτήν την έννοια, προσομοιάζει με την στοχοθεσία της κομμουνιστικής διεθνούς που ήθελε να κάνει το παρελθόν *tabula rasa*. Τέκνον της Γαλλικής Επανάστασης, η παγκοσμιοποίηση είναι μία νέα προσπάθεια υποδούλωσης της ανθρωπότητας’.

Στα πλαίσια του θερινού πανεπιστημίου του κόμματος, το Σεπτέμβριο του 1999, ο Le Pen είχε δηλώσει επίσης τα εξής: ‘Η Γαλλία ήταν προ ολίγου σε κίνδυνο γιατί οι γειτονιές του Αλγερίου και του Μπαμάκο ξεχύθηκαν στη Μασσαλία και στο Σεν-Σαιν-Ντενί. Σήμερα θα λέγαμε ότι απειλούμεθα από μια άλλη εισβολή, λιγότερο εμφανή αλλά περισσότερο καταστρεπτική, της οποίας οι εγκέφαλοι βρίσκονται στην Ουάσινγκτον και στις Βρυξέλλες’.

Η αναφορά του ωστόσο στη Γαλλία των πολλών θρησκειών (*‘pays multiconfessionnel’*) και η τακτική του γαμπρού του Samuel Maréchal να προωθήσει μουςουλμάνους υποψηφίους στις ευρωπαϊκές εκλογές του 1999, ή ακόμα η υπέρ της ανέγερσης τζαμιών θέση τους, έφερε σύγχυση σε πολλά στελέχη που στάθηκαν κριτικά απέναντι σε τέτοιες απόψεις. Οι θέσεις αυτές μπορούν να εκτιμηθούν με γνώμονα τη στρατηγική ή την τακτική της ηγεσίας του FN, τη συγκυρία του ανταγωνισμού των δύο στρατοπέδων που διαμορφώθηκαν στους κόλπους του αλλά και την ονομαστική τους αξία. Ούτως ή άλλως, γεννιέται η διάθεση της αναζήτησης αναλογιών και διαφορών με τη σκέψη του Alain de Benoist που έχοντας εγκαταλείψει τον ιεραρχικό ρατσισμό και τις λαϊκιστικές θέσεις του FN προτείνει συμμαχίες ακόμη και με τριτοκοσμικούς λαούς εναντίον του κοινού εχθρού, του αμερικανισμού (Camus 1997: 20- 21).

Ο Jean Madiran αναφερόμενος στη συνάντηση στη Νίκαια όλων των εθνικιστικών, πατριωτικών, τραντισιοναλιστικών και υπέρ της εθνικής κυριαρχίας φορέων, υποστήριξε ότι ο αγώνας εναντίον του ρατσισμού, απέκλειε κάθε εθνική ή θρησκευτική προτίμηση, όσο φυσική και εάν ήταν (*Présent*, 1/11/2000). Διαπίστωνε μεταξὺ άλλων τα εξής:

‘Η προηγούμενη ευρωπαϊκή συνθήκη, αυτή του Άμστερνταμ, μας επιβλήθηκε χωρίς να λάβει χώρα το δημοψήφισμα που είχε υποσχεθεί ο πρόεδρος Chirac, για την κατάργηση του γαλλικού φράγκου και την αντικατάστασή του από το ευρώ. Η συνθήκη της Νίκαιας εφαρμόζεται χωρίς να υπάρξει ούτε αυτή η υπόσχεση

ενός επικείμενου δημοψηφίσματος. Η ιθύνουσα τάξη, η πλέον ανυπόληπτη της ιστορίας μας, εξακολουθεί να υλοποιεί το σχέδιο του να θέσει τέρμα στην ιστορία της Γαλλίας μέσω της πολιτικής διαγραφής της εθνικής μας ύπαρξης. [...] Είναι με αυτή την ευκαιρία [της συνάντησης στο Μπιαρίτς] που ο μαχητικός άθεος Jospin, στο όνομα της Γαλλίας, συνέβαλε στο να διαγραφεί η σεμνή και αόριστη αναφορά στο 'θρησκευτικό κληροδότημα'.[...] Πρόκειται για την ιδεολογική και νομική επιβολή μιας Ευρώπης χωρίς Θεό, μιας Ευρώπης αντίθετης στο Θεό, με την υποταγή των παλαιών χριστιανικών εθνών που έγιναν επίσημα έθνη-αποστάτες'.

Η άκρα δεξιά φαίνεται διστακτική στο να εγκαταλείψει το όραμά της για μια καθαρή και ομοιογενή Γαλλία που έχει δημιουργήσει μια ολόκληρη συμβολική. Όσο για τον αντι-αμερικανισμό, θα πρέπει να θυμηθούμε ότι υπήρξε κεντρικό της θέμα κατά τη διάρκεια του πολέμου του Κόλπου και εκείνου του Κοσόβου²⁰ και ότι τελικά δεν αφίσταται της αναπαράστασης της απειλής που συνιστά κυρίως η ιδεολογία του κοσμοπολισμού. Ήταν εξάλλου ο αμερικανικός στρατός που χαρακτηρίστηκε κατά τον πόλεμο του Κόλπου ως 'το οπλισμένο χέρι της παγκόσμιας κυβέρνησης' (Perrineau 1993:291).

Η άλλη σημαντική χρονολογία για τους εθνικιστές είναι το 496, η βάπτιση του Clovis που σηματοδοτεί τη γένεση του γαλλικού έθνους. Για τον Alain Bihr το έθνος στο λόγο του FN δεν είναι το αποτέλεσμα της ιστορίας, προϊόν κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών, μια πολιτική κατασκευή συνεχής. Η εθνική ιστορία παίρνει το χαρακτήρα ενός αφηγήματος που αποδίδει στο έθνος την ανιστορική συνέχεια ενός συλλογικού υποκειμένου που έχοντας συσταθεί σε μια συγκεκριμένη στιγμή, δεν παύει να μάχεται για τη διατήρηση της ταυτότητας του, μοναδικής και αιώνιας (Bihr 2000:127). Ο εθνικισμός του μετώπου είναι επίσης αντίθετος προς τις περιφερειακές ταυτότητες που θέτουν σε αμφισβήτηση την εθνική ταυτότητα.²¹ Ο λόγος των κομμάτων του Le Pen και του Mégret στις δύο διαφορετικές διαδηλώσεις της πρωτομαγιάς του 1999 που οργάνωσαν, υπήρξε ωστόσο καταγγελτικός για την ομοσπονδιακή Ευρώπη, τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό και τους βομβαρδισμούς του NATO στη Γιουγκοσλαβία. Ο Mégret δήλωσε ότι δεν θέλουν μια τέτοια Ευρώπη όπως αυτή των Βρυξελλών, γραφειοκρατική, παγκοσμιοποιημένη και αμερικανική (*Les Échos*, 3/5/1999). Κατά της ομοσπονδιακής Ευρώπης και υπέρ της 'Ευρώπης των Πατρίδων', στην οποία θα διατηρηθεί η ταυτότητα και η εθνική κυριαρχία των κρατών, έχει τοποθετηθεί και ο Le Pen.

Η θεματική αυτή υπερβαίνει βεβαίως τη συγκυρία του πολέμου στο Κόσοβο. Πάνω από τη λαϊκή θέληση, διαπίστωνε ο Jean Madiran, βρίσκεται η θέληση που έρχεται απ έξω, μια θέληση καταστροφική που εμπνέει τη Νέα

Παγκόσμια Τάξη (*Présent*, 31/5/2000: 1). Ας σημειωθεί ότι λίγο μετά τη ρήξη Le Pen- Mégret, το Φεβρουάριο του 1999, η νεολαία της άκρας δεξιάς έκλινε προς τον δεύτερο εξαιτίας της ριζοσπαστικότητας του λόγου του. Σε μία συνάντηση της 'εθνικιστικής νεολαίας' συναντήθηκαν εκπρόσωποι των πλέον 'σκληρών' οργανώσεων, όπως είναι η Ομάδα- Ένωση - Άμυνα (GUD) που δρα στο χώρο του Πανεπιστημίου του Παρισιού II-Assas (*Libération*, 13-14/3/1999).

Τα αισθήματα δυσαρέσκειας στη δημοκρατία

Θα μπορούσαμε εν τέλει να διαχωρίσουμε την πολιτική κουλτούρα των ιδεολόγων του FN από την πολιτική συμπεριφορά του ψηφοφόρου που είτε παρακάμπτει τις ιδεολογικές του καταβολές είτε δεν είναι πολιτικοποιημένος. Τον σκληρό δηλαδή - αλλά όχι και ομοιογενή κατ' ανάγκην - ιδεολογικό πυρήνα τον οποίο συνθέτουν οι καθολικοί τραντισιοναλιστές, οι πεταινιστές και οι θιασώτες της γαλλικής Αλγερίας, ορισμένα πρώην στελέχη της Νέας Δεξιάς και οι μοντερνιστές, από τον λιγότερο ευνοημένο κοινωνικά και μορφωτικά ψηφοφόρο, χωρίς ιδεολογικές και πολιτισμικές αναφορές στην παράδοση της αντίδρασης ή κάποια άλλη, του οποίου όμως οι παραστάσεις μορφούνται στη βάση της απόρριψης του Άλλου. Ένα τύπο μη ορθολογικού ψηφοφόρου που έλκεται από το σφρίγος του λεπενικού λόγου του σχετικού με τους μετανάστες, τον νατουραλισμό του όταν γίνεται αναφορά στις γυναίκες²² και την οικογένεια, ή τη στερεοτότητα του όταν προτείνεται η επαναφορά της θανατικής ποινής.²³

Έχει επανειλημμένα επισημανθεί η ικανότητα των κινημάτων εθνικο-λαϊκιστικού χαρακτήρα να αιχμαλωτίζουν τα αισθήματα δυσαρέσκειας και μνησικακίας και να τα αρθρώνουν σε έναν πολιτικό λόγο που στρέφεται κατά της ιθύνουσας τάξης, των προνομιούχων και των πολιτικών κομμάτων. Το κρίσιμο ερώτημα όμως είναι κατά πόσον οι πολιτικοί και οι κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες, όπως η ανεργία - η οποία δεν απασχολεί μόνον όσους την βιώνουν ως εμπειρία αλλά και όσους την φοβούνται - η αστάθεια της απασχόλησης, εννόησαν το ακροδεξιό κόμμα, το οποίο προωθείται στους θεσμούς της γαλλικής κοινωνίας και είναι σε θέση να 'θεμελιώνει' το επιχείρημά του. Στη θέση φερ' ειπείν μιας ασαφούς καταγγελίας της μετανάστευσης-εισβολής αρθρώνεται το επιχείρημα του αβάστακτου οικονομικού και κοινωνικού βάρους της μετανάστευσης που συνιστά και την 'μείζονα αιτία' της ανεργίας. Τα επιχειρήματα που προτείνονται στην έκθεση για το κόστος

της μετανάστευσης (Α΄ έκδοση: 1990) που συντάξε ο Pierre Milloz, αντιπρόεδρος του επιστημονικού συμβουλίου του FN και συντάκτης του προγράμματος του κόμματος υπό την εποπτεία του Bruno Mégret, παρουσιάζονται συχνά από τον Mégret και άλλους αξιωματούχους ως έργο εμπειρογνώμονα που δεν αμφισβητήθηκε ποτέ (Taguieff & Tribalat 1998: 7,33).

Η οπισθοχώρηση των παραταξιακών ταυτίσεων, η απαξίωση των συλλογικών αξιών, στις οποίες τα κόμματα της αριστεράς στήριζαν τον πολιτικό τους λόγο, η αύξηση της εκλογικής αστάθειας και η διάχυση της εργατικής ψήφου (Rosanvallon 1998: 325,327), είναι παράγοντες που μας βοηθούν να κατανοήσουμε την ιδιαίτερη σημασία που έχει για ένα κόμμα η ικανότητά του να υπερασπίσει την ταυτότητά του (Moschonas 1996: 587,588). Στις συνθήκες αυτές η πολιτική γίνεται κατανοητή όλο και περισσότερο με βάση τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι φορείς της για την ανάγνωση και την αποκωδικοποίηση της κοινωνίας. Και αυτό είναι φυσικό να συμβαίνει, μιας και τα άτομα δεν επιδιώκουν τόσο να καταστήσουν αναγνωρίσιμους ήδη υπάρχοντες κώδικες, αλλά να ορίσουν εκ νέου και να προσδιορίσουν τους εαυτούς τους (Rosanvallon 1998: 358,360). Σήμερα εξάλλου οι κλασικές κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες δεν ανάγουν όπως άλλοτε σε καθορισμένες ιεραρχίες, ενώ οι άνεργοι και οι αποκλεισμένοι δεν συνιστούν μια κοινωνική ομάδα ή τάξη αλλά απλώς συμμετέχουν σε μια κοινή εμπειρία, σε μια κατάσταση. Η μεταλλαγή των τύπων κοινωνικής διαμερτυρίας στη δεκαετία αυτή από την κλασική κατηγορία των κινημάτων ταυτότητας στα κινήματα έκφρασης συμπληρώνει την παραπάνω εικόνα (Rosanvallon 1998: 356,358).

Πολλά από τα σημεία αναφοράς του σύγχρονου ανθρώπου, θρησκευτικής, πολιτισμικής ή ιδεολογικής τάξης, έχουν χάσει κάτι από τη δύναμη τους όπως και η παραδοσιακή πολιτική κουλτούρα της αριστεράς που επέτρεπε τη διατήρηση ενός αισθήματος 'κοινής συμμετοχής' (Rosanvallon 1998: 328). Το τέλος του αιώνα φαίνεται ότι τροφοδότησε μια λατρεία του παρελθόντος, η οποία ωστόσο δεν ισχυροποιεί τη συλλογική μνήμη. Σε συνάντηση κοινωνικών επιστημόνων στο Montpellier (15-19 Ιουλίου 1998), ο Alain-Gérard Slama παρατήρησε ότι η 'έκρηξη' του παρελθόντος οδηγεί στη διαμόρφωση από κάθε Γάλλο μιας 'ατομικής και ευμετάβλητης μνήμης' (*Le Monde*, 21/7/98: 12). Αντίθετα έτσι με την αρχή του φιλελευθερισμού η οποία κατανοεί το άτομο ως ελεύθερο και αυτοπροσδιοριζόμενο (Halberstam 1998:475,476), η άκρα δεξιά στη Γαλλία επιχειρεί να παράσχει στο σύγχρονο Γάλλο ουσιαστικές αναφορές στο πεδίο της εθνικής του ταυτότητας, της

προσωπικής, οικογενειακής και κοινωνικής του κατάστασης. Τούτο δεν εμποδίζει το FN να αυτοπροβάλλεται ως κίνημα που συγκρούεται με τη λογική του κατεστημένου και της μεταπολεμικής τάξης πραγμάτων, αποβλέποντας βεβαίως στην κατίσχυση του πολιτικού της λόγου στις γενιές εκείνες στις οποίες δεν λειτουργούσαν 'τα ιστορικά ταμπού που συνδέονταν με το Ολοκαύτωμα' (Perrineau 1997: 104). Η ετήσια έρευνα της SOFRES για λογαριασμό της *Le Monde* και της RTL παρέχει ενδείξεις σχετικά με την κατάσταση στο πεδίο της διείσδυσης στην γαλλική κοινή γνώμη των θέσεων που υπερασπίζεται η άκρα δεξιά. Παρόλο ότι στη σημερινή συγκυρία τα κόμματα της άκρας δεξιάς είναι αποδυναμωμένα και απόντα από τη δημόσια συζήτηση, οι απόψεις της για τη μετανάστευση και τις παραδοσιακές αξίες δεν εμφανίζονται εξίσου αποδυναμωμένες, τη στιγμή μάλιστα που μπορεί κάποιος να τις εκφέρει χωρίς να στιγματίζεται ως λεπενικός (*Le Monde*, 30/5/2000).

Η σχέση της δυσανεξίας ή της απόγνωσης με τον εξτρεμισμό είναι κάτι που έχει επισημανθεί κατά την κριτική εξέταση των συνθηκών κάτω από τις οποίες ορισμένα κοινωνικά στρώματα ή άτομα στρέφονται προς εξτρεμιστικά πολιτικά κινήματα. Σε κάθε περίπτωση, πολλοί και διαφορετικής τάξης είναι οι παράγοντες που μας βοηθούν να κατανοήσουμε φαινόμενα, όπως αυτό που μελετάμε. Οι προσεγγίσεις ωστόσο που αποδίδουν υπερερμηνευτική δύναμη σε έναν παράγοντα δεν είναι πειστικές, όπως δεν ήταν επαρκείς οι ερμηνείες του φασισμού ως αποτελέσματος της κρίσης του καπιταλισμού ή της κρίσης στη διαδικασία του εκσυγχρονισμού.

Σημειώσεις

1. Στις 17 Νοεμβρίου 1998, το Εφετείο των Βερσαλλιών εξέδωσε την απόφασή του για το συμβάν, σύμφωνα με την οποία ο Le Pen υποχρεούτο να καταβάλει πολύ μικρότερο χρηματικό πρόστιμο από αυτό που όριζε η πρωτόδικη απόφαση και κυρίως η μη εκλογισμότητά του περιορίσθηκε σε ένα έτος. Βλ. σχετικά, Dély 1999: 248-249. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε το Νοέμβριο του 1999 την αναίρεση του Le Pen κατά της απόφασης (*Le Monde*, 17/11/98), ενώ το Συμβούλιο της Επικρατείας επικύρωσε τον Οκτώβριο του 2000 την έκπτωσή του από την ιδιότητα του βουλευτή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η κυβέρνηση εξέδωσε σχετικό διάταγμα και η πράξη επικυρώθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

2. Για την ερμηνεία του λεπενισμού ως σημείου συνάντησης του λαϊκισμού διαμαρτυρίας (protestataire) και του λαϊκισμού ταυτότητας (identitaire) της γαλλικής παράδοσης (η διάκριση του Pierre- André Taguieff), βλ. Winock 1997: 77).

3. Το Ινστιτούτο Ινδοευρωπαϊκών Σπουδών (IEIE) έγινε από το 1981 πόλος έλξης ακροδεξιών ερευνητών και ατόμων που ανήκαν στην επιστημονική επιτροπή του FN, όπως ο Jean Haudry και ο Pierre Vial. Για την αντίθεση διδασκόντων και φοιτητικών ενώσεων στη συγκε-

κρίσιμη κατάσταση και την έρευνα που έχει εκπονηθεί με τίτλο 'Ο ρατσισμός σε αναζήτηση πανεπιστημιακής νομιμότητας', καθώς και για τη βία που σημειώνεται στο χώρο του Πανεπιστημίου, βλ. *Le Monde*, 4/3/1998.

4. Βλ. σχετικά, Soudais 1996: 34-59, Darmon, Rosso 1998: 224-226.

5. O René Pleven διετέλεσε υπουργός Δικαιοσύνης (1969-1973) επί G.Pompidou και ο Jean-Claude Gayssot, βουλευτής του Γαλλικού κομμουνιστικού κόμματος, διετέλεσε υπουργός Συγκοινωνιών στην κυβέρνηση Jospin.

6. Τα ποσοστά βασίζονται στα στοιχεία μετεκλογικών ερευνών της SOFRES.

7. Το 27% των εγκύρων ψηφοδελτίων το οποίο αποδίδουν οι μετρήσεις του CEVIPOF στους ανέργους που ψήφισαν FN το 1995, γίνεται 13% το 1997 (Mayer 1999:86).

8. Για την έλλειψη συγκριτικών μελετών στο πεδίο του ακροδεξιού εξτρεισμού, βλ. Mudde 1996:226. Ενδεικτική αυτού είναι η ιδιαίτερα θετική υποδοχή που έχουν, στο ECPR-Standing Group Extremism and Democracy, οι μελέτες που στηρίζονται σε εμπειρικό υλικό διαφορετικών χωρών

9. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με σφυγμομέτρηση της BVA, το ποσοστό των μη ευνοημένων κοινωνικά ψηφοφόρων της δεξιάς έπεσε από το 41 στο 15% στο διάστημα από το 1993 έως το 1997 και το ποσοστό των προερχομένων από λαϊκά στρώματα γενικά, από 31 σε 23% την ίδια περίοδο (Shields 1997:27).

10. Η διένεξη εκδηλώθηκε το Σεπτέμβριο του 1998, όταν ο Le Pen όρισε υπεύθυνο της προεκλογικής εκστρατείας για τις ευρωπαϊκές εκλογές τον Jean-Claude Martinez, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού II-Assas, αντίπαλο του Mégret, ο οποίος περιθωριοποιείται σταδιακά και στα τέλη του έτους έχει αποψιλωθεί από τις εξουσίες του. Το Δεκέμβριο στο Εθνικό Συμβούλιο του Κόμματος απομακρύνονται από το πολιτικό γραφείο δύο συνεργάτες του Mégret και ο ίδιος απαλλάσσεται λίγο αργότερα από τα καθήκοντά του στο κόμμα. Από τη διάσπαση προέκυψαν δύο κόμματα, το Εθνικό Μέτωπο για την ενότητα της Γαλλίας (FN-UF) του Le Pen και το Εθνικό Μέτωπο-Εθνικό Κίνημα (FN-MN) του Mégret. Ο φιλικός του μετώπου τύπος αρνήθηκε να αποκηρύξει τον Mégret, ενώ από την *National Hebdo* διατυπώθηκαν αντιρρήσεις ως προς την τακτική του αρχηγού του κόμματος (βλ. Το άρθρο του François Brigneau στις 17/12/98). Η γραμμή της εφημερίδας παρέμεινε όμως σταθερή στη στήριξη του ιστορικού αρχηγού του FN, επήλθαν όμως αλλαγές στη σύνταξη. Οι εφημερίδες της άκρας δεξιάς τηρούν εν γένει ισορροπίες μεταξύ των δύο μερών.

11. O Charles Millon μαζί με τον Charles Baur, τον Jacques Blanc και τον Jean-Pierre Soisson, εξέλεξαν πρόεδρο περιφερειών χωρίς την συμμαχία με το FN.

12. Σχετικά με το ζήτημα της επικύρωσης της συνθήκης του Άμστερνταμ και την προετοιμασία της λίστας για τις ευρωπαϊκές εκλογές του Ιουνίου 1999, βλ. *Libération*, 21/9/98:12, *Le Monde*, 22/9/98:6. Η εικόνα της διαίρεσης αρχίζει να συγκροτείται από το 1989, το 1991 με τις διχογνωμίες για το Μάαστριχτ και μορφοποιείται με την 'αδελφοκόπονη ρήξη' Chirac-Balladur το 1994 και την καθαίρεση του Juppé από τον Séguin το 1997.

13. Την επιλογή του Δημοκρατικού Μετώπου και τη στρατηγική του αποκλεισμού του FN υποστήριξαν από τη δεξιά ο Philippe Séguin, ο Nicolas Sarkozy και άλλοι από το RPR, ο François Léotard και οι οικείοι του από το UDF.

14. Χαρακτηριστική αυτού είναι η παρακάτω απάντηση που δίδει σε όσους τον κατηγορούν για ρατσισμό και ξενοφοβία: 'Δεν κάνουμε τίποτε παραπάνω από το να εφαρμόζουμε στην πολιτική αυτό που είναι ο πρωταρχικός νόμος της κοινής λογικής και που ξεκινά από την εκπλήρωση των καθηκόντων του καθενός έναντι του εαυτού του και των οικείων του. Το έχω

πει συχνά, αγαπάω τις κόρες μου περισσότερο από τις ανηψιές μου, τις ανηψιές μου περισσότερο από τις ξαδέρφες μου, τις ξαδέρφες μου περισσότερο από τους γείτονές μου. Συμβαίνει το ίδιο στην πολιτική, αγαπώ περισσότερο τους Γάλλους' (Souchard, Wahnich, Cuminal, Wathier 1997:22-24). Τούτο σημειωτέον αποτελεί μια συστηματική αντιστροφή της στωϊκής επιχειρηματολογίας υπέρ της αμεροληψίας (impartiality), η οποία έχει ως στόχο να διευρύνει το ενδιαφέρον για τον άλλο πέρα από τα όρια της οικογένειας, της πατρίδας και της πολιτικής κοινότητας. Βλ. ενδεικτικά το επιχείρημα του ύστερου στωϊκού Ιεροκλή 'Πως συγγενέσι χρηστέον' apud Ιωάννης Στοβαίος, *Ανθολόγιον*, 4.27.23 και γενικότερα Annas 1993: 262-276. Η Γαλλία αποτελεί, σύμφωνα με τον Le Pen 'κληρονόμο της Ελλάδας', κληρονόμο διαφόρων αρχαίων ελληνικών αξιών.

15. Στο όνομα του Brigneau συνδέεται η Αντεπανάσταση με το λεπενισμό μέσω του Vichy και της Συνεργασίας. Βλ. σχετικά, Azéma 1993: 205-206, Winock 1993:17. Σε ένα από τα πρόσφατα αντισημιτικά άρθρα του, ο Martin Brigneau, αρχισυντάκτης της εφημερίδας και παλαιός δημοσιογράφος της *Quotidien de Paris*, ζητούσε να ανοίξουν πάλι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης για τους μετανάστες 'χωρίς χαρτιά'. Η πρόταση του κομμουνιστή βουλευτή Gayssot υιοθετήθηκε το 1990 προσθέτοντας ένα άρθρο στον ιδρυτικό περί τύπου νόμο του 1881 σύμφωνα με τον οποίο τιμωρείται η αμφισβήτηση της ύπαρξης εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Ανάλογες προτάσεις είχαν γίνει άλλωστε το 1987 από τον Charles Pasqua του RPR και τον σοσιαλιστή βουλευτή Georges Sarre το 1988. Οι επιφυλάξεις που εκφράστηκαν από την πλειονότητα των ιστορικών, ούτως ή άλλως αντίθετων προς την *άρρηση* της ιστορίας, είναι ενδεικτικές της γενικότερης συζήτησης της σχετικής με το πως η Δημοκρατία μπορεί να αμυνεται χωρίς η ίδια να παραβιάζει τις αρχές της. Οι επιφυλάξεις σχετικά με τους κινδύνους που περικλείει ο συγκεκριμένος νόμος, έγκειντο στην ίδια την αρχή του, στο ότι δηλαδή καλεί τη δικαιοσύνη να εκτιμήσει κάτι για το οποίο δεν είναι αρμόδια, μια συλλογική πραγματικότητα που ανήκει στη 'μεγάλη' ιστορία. Επιπροσθέτως ο νόμος Gayssot περιορίζει τη δικαιοδοσία του μόνον στο Shoah και στα εγκλήματα που ορίστηκαν από το δικαστήριο της Νυρεμβέργης, δηλαδή όσα διαπράχθηκαν μεταξύ 1939 και 1945 (Jeanneney 1998: 46-50).

16. Πρόκειται για το βιβλίο των S.Courtois, N.Werth, J.-L.Panné, A.Paczkowski, K.Bartocek, J.-L.Margolin, *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Παριού: Robert Laffont, 1997. Σχετικά με τη συζήτηση που προκάλεσε το βιβλίο αυτό, τις αντιρρήσεις, μεταξύ άλλων, του Pierre Vidal Naquet και της Annette Wiewiorka για την αμφισβήτηση της μοναδικότητας του Shoah και της υποκατάστασης της μνήμης των εγκλημάτων του κομμουνισμού με εκείνα του ναζισμού, καθώς επίσης και τα επιχειρήματα περί της νομιμοποίησης της άκρας δεξιάς και το συγχέσιμο που έκανε το περιοδικό *L'Histoire* (Νοέμβριος 1997) μεταξύ της έκδοσης του βιβλίου και μιας συγκέντρωσης ακροδεξιάς ομάδας με πρόθεση τη διεξαγωγή της 'δίκης του κομμουνισμού', βλ. Rigoulot, Yannakakis 1998: 113-115, 203-206.

17. Σχετικά με αυτό και σχετικά με τον περιφημο λόγο του Chirac στις 16/7/95, όπου δήλωσε σχετικά με τις μαζικές συλλήψεις των Εβραίων στο Vel'd'Hivé ότι η Γαλλία εκείνη τη μέρα 'κατόρθωσε το ανεπανάρθωτο' και αναγνώρισε ανεπιφύλακτα συλλογικό σφάλμα, βλ. *Le Monde*, 6/12/97.

18. Ο Maurice Papon, πρώην γενικός γραμματέας της νομαρχίας της Gironde (1942-44), θεωρήθηκε ένοχος για συνενοχή σε παρόμοιες συλλήψεις και εγκλεισμούς κατά την προετοιμασία και την οργάνωση τεσσάρων από τις οκτώ περιπτώσεις μεταφορές Εβραίων, για τις οποίες κατηγορήθηκε. Ενώ οι Γάλλοι με μεγάλη πλειοψηφία τάσσονταν υπέρ της δίκης των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας (*Le Monde*, 5/12/97), από την πλευρά των διανοουμένων

εκφράσθηκαν σοβαρές επιφυλάξεις. Εκτός από το επιχείρημα της μειωμένης διοικητικής ευθύνης του Paron που ανάγει στην άρνηση της ατομικής ηθικής συνειδήσης (*Le Monde*, 22/1/98, κατάθεση του ιστορικού Michel Bergès) ή εκείνο της άγνοιας από τον Paron της 'αντίρρησης της συνειδήσης' (*Libération*, 30/1/98, άρθρο του Serge July) που ανάγει σε έναν ιστορικό καθορισμό του ατόμου και της ελευθερίας του, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις που θεμελιώνονται σε μια κριτική προσέγγιση της σύγχρονης γαλλικής κοινωνίας. Για τον φιλόσοφο Alain Finkielkraut η 'δικαστική τελετή' έδωσε την ευκαιρία σε εκείνους που γεννήθηκαν μετά τον πόλεμο να αρνηθούν ότι το παρελθόν έχει παρέλθει και να επισκεφθούν εκείνη 'την εποχή του ηρωισμού και του τρόμου' (*Le Monde*, 14/10/97).

19. Ο Maurice Paron διετέλεσε υπουργός Προϋπολογισμού στην κυβέρνηση Raymond Barre επί προεδρίας Valéry Giscard d'Estaing.

20. Βλ. *La Grosse Bertha*, Μάιος 1999 και *Minute*, 21/4/99.

21. Για τη διαφορά μεταξύ των κινημάτων που προωθούν μια εθνοεθνική ταυτότητα (ethnonationale), όπως η Λίγκα του Βορρά και των περιφερειακών εθνικισμών των Βάσκων και της Κορσικής, καθώς και την κοινοτιστική, υπέρ των ταυτοτήτων λογική, κυρίαρχη στη ρατσιστική σκέψη και στον διαφορικό, πολιτισμικό νεο-ρατσισμό, όπως στην περίπτωση της GRECE, βλ. Taguieff 2000: 164-169.

22. Βλ. σχετικά τη μελέτη, *L'extrême droite contre les femmes*, Chartes 91 et Université des femmes, Βουξέλλες: Éd. Luc Pire, 1995.

23. Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνονται από τις έρευνες του CEVIPOF, από τις οποίες προκύπτει ότι η ψήφος FN υπακούει σε δύο αντίθετες λογικές: σε αυτήν του εξτρεμισμού της δεξιάς και σε εκείνη της άρνησης των δύο δεσμεύσεων. Στη δεύτερη περίπτωση ανήκουν οι ψηφοφόροι που δεν δέχονται την ύπαρξη της διαιρετικής τομής αριστεράς-δεξιάς, εκδηλώνουν αδιαφορία για την πολιτική και συνιστούν ένα εκλογικό σώμα απρόβλεπτο και ασταθές. Το στοιχείο που συνδέει τις δύο λογικές είναι ο εθνοκεντρισμός και ο αυταρχισμός (Mayer 1999: 34-45, 47-60). Βλ. Επίσης, Mayer (2000): 93-102.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Annas, J. (1993). *The Morality of Happiness*, Νέα Υόρκη, Οξφόρδη: Oxford Univ. Press.
- Azéma, J.-P. (1993). Vichy, in Winock, M. επιμ. *Histoire de l'extrême droite en France*, Παρίσι: Seuil, σσ. 191-214.
- Bihr, A. (2000). *Le crépuscule des états-nations. Transnationalisation et crispations nationalistes*, Λωζάνη: Editions Page deux. 'Cahiers libres'.
- Bourdieu, P. (1996). *Sur la télévision*, Παρίσι: Liber Éditions.
- Bréchon, P., Cautrès, B. (1998). La cuisante défaite de la droite modérée, in Perrineau, P., Ysmal, C. επιμ. *Le Vote surprise. Les électeurs législatives des 25 mai et 1er juin 1997*, Παρίσι: Presses de la Fondation des Sciences Politiques. 'Chroniques électorales', σσ. 225-251.
- Camus, J.-Y. (1997). *L'extrême droite aujourd'hui*, Μιλάνο: Les Essentiels.

- Cayrol, R. (1998). L'électeur face aux enjeux économiques, sociaux et européens, in Perrineau, P., Ysmal, C., σσ. 97-117.
- Colas, D.(2000), La citoyenneté au risque de la nationalité, in Sadoun, Μ.επιμ. *La démocratie en France. 2.limite*, Παρίσι:Gallimard, σσ. 116-223.
- Courtois, S., Werth, N., Panné, J.L., Paczkowski, A., Bartocek, K., Margolin, J.-L. (1997). *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Παρίσι:Rober Laffont.
- Grunberg, G. (1998). La victoire logique du Parti socialiste, in Perrineau, P., Ysmal, C., σσ. 189-205.
- Darmon, M., Rosso, R. (1998). *L'après Le Pen. Enquête dans les coulisses du FN*, Παρίσι: Seuil.
- Dély, R. (1999). *Histoire secrète du Front National*, Παρίσι:Grasset.
- Halberstam, M. (1998), Totalitarianism as a problem for the modern conception of politics, in *Political Theory*, Vol.26, No 4, σσ. 459- 488.
- Henriot, J. (1998). *Pour Vous d'abord!*.
- Jeanneney, J.-N. (1998). *Le passé dans le prétoire. L'historien, le juge et le journaliste*, Παρίσι:Seuil. 'Essais'.
- Ignazi, P.,Perrineau, P. (2000). L'extrême droite en Europe:marginalité du néo-fascisme et dynamique de l'extrême droite post industrielle, in Grunberg, G.,Perrineau, P., Ysmal, C.επιμ. *Le vote des quinze. Les élections européennes du 13 juin 1999*, Παρίσι:Presses de Sciences Po, σσ. 223-242.
- Ivaldi, G. (1999). La liste Pasqua-Villiers aux élections européennes du 13 juin 1999, in *Revue française de science politique*, Vol.49,No 4-5, 643- 651.
- Ivaldi, G., Roselli, M. (1995). Anatomie de la poussée nationaliste xénophobe en Europe, in *Regards sur l'actualité*, 208, σσ. 2-27.
- Laneyrie-Dagen,N. (1996). *Mémoire de la France. Des origines à l'an 2000*, σσ. 84-85.
- Le Gall, G. (1998). Le Front national à l'épreuve du temps, in *L'État de l'Opinion*, SOFRES, σσ. 49-83.
- Le Pen, J.-M. (1984). *Les Français d'abord*.
- Mayer, N. (1997a). Introduction, in Boy,D., Mayer, N. επιμ. *L'électeur a ses raisons*, Παρίσι:Presses de Sciences Po, σσ. 11-23.
- Mayer, N.(1997b). Du vote Lepéniste au vote Frontiste, in *Revue française de science politique*, Vol.47, No 3-4, σσ. 438-453.
- Mayer, N. (1999). *Ces Français qui votent FN*, Παρίσι: Flammarion.
- Mayer, N. (2000). Sociologie d'une extrême droite éclatée, in *L'État de l'Opinion*, SOFRES, σσ. 93-102.

- Moschonas, G. (1996). L'éclat d'un pouvoir fragilisé: force et faiblesse du leadership socialiste, in Lazar, M. επιμ. *La gauche en Europe depuis 1945. Invariants et mutations du socialisme européen*, Παρίσι: PUF, σσ. 579-619.
- Perrineau, P. (1993). Le Front national: 1972-1992, in Winock, M. επιμ. *Histoire de l'extrême droite en France*, Παρίσι: Seuil, σσ. 243-298.
- Perrineau, P. (1995). La dynamique du vote Le Pen. Le poids du 'gaucholepénisme', in Perrineau, P., Ysmal, C. επιμ. *Le Vote de crise. L'élection présidentielle de 1995*, Παρίσι: Presses de Sciences Po, σσ. 243-262.
- Perrineau, P. (1997). *Le Symptôme Le Pen. Radiographie des électeurs du Front national*, Παρίσι: Fayard.
- Perrineau, P. (1998). La lente ascension électorale du Front national, in Perrineau, P., Ysmal, C., σσ. 253-265.
- Perrineau, P., Ysmal C. (1998). Introduction, in Perrineau, P., Ysmal, C., σσ. 11-15.
- Platone, F. (1998). Le vote communiste: le verre à moitié plein, in Perrineau, P., Ysmal, C., σσ. 161-188.
- Rigoulot, P., Yannakakis, I. (1998). Un pavé dans l'Histoire. Le débat français sur le livre noir du communisme, Παρίσι: Robert Laffont.
- Rosanvallon, P. (1998). *Le peuple introuvable. Histoire de la représentation démocratique en France*, Παρίσι: Gallimard.
- Rouso, H. (1998). *La hantise du passé*, Παρίσι: Textuel.
- Shields, J. G. (1997). La politique du pire: The Front national and the 1997 Legislative election, in *French Politics and Society* 15, 3, σσ. 21-36.
- Siméant, J. (1998). *La cause des Sans-Papiers*, Παρίσι: Presses de Sciences Po.
- Soucard, M., Wanhich, S., Cuminal, I., Wathier, V. (1997). *Le Pen - Les mots*, Παρίσι: Le Monde Éditions.
- Soudais, M. (1996). *Le Front national en face*, Παρίσι: Flammarion.
- Stora, B. (1999). *Le transfert d'une mémoire. De l'Algérie française au racisme anti-arabe*, Παρίσι: La Découverte.
- Taguieff, P.-A. (1994). *Sur la Nouvelle droite*, Παρίσι: Descartes & Cie.
- Taguieff, P.-A. (2000). *L'effacement de l'avenir*, Παρίσι: Galilée.
- Taguieff, P.-A., Tribalat, M. (1998). *Face au Front national. Arguments pour une contre-offensive*, Παρίσι: La Découverte.
- Winock, M. (1993). L'héritage contre-révolutionnaire, in Winock, M. επιμ., σσ. 7-49.
- Winock, M. (1997). Populismes français, in *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 56, σσ. 71-91.